

УДК 37.036:378.2

DOI <https://doi.org/10.32840/2663-6026.2019.6-1.3>**О. В. Варгата**кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри психології та педагогіки
Хмельницький національний університет**О. В. Кулешова**кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології та педагогіки
Хмельницький національний університет**Л. В. Міхеева**кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри психології та педагогіки
Хмельницький національний університет

СТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ ПСИХОЛОГА

У статті висвітлено психолого-педагогічні аспекти розвитку творчого потенціалу особистості психолога. Приділено увагу науковим підходам щодо розуміння феномену творчого потенціалу та змісту структурних компонентів творчого потенціалу психолога. Проаналізовано концептуальні підходи понять «творчий потенціал», «творчий потенціал особистості», «творчий потенціал психолога», «компоненти творчого потенціалу психолога» та висвітлено структурні компоненти творчого потенціалу психологів.

Визначено, що творчий потенціал особистості виступає в єдності своїх сторін: духовної, інтелектуальної, трудової та розглядається як цілісна система, що має за основу органічну єдність загального та індивідуального.

Обґрунтовано психологічний зміст та структуру творчого потенціалу особистості психолога, яка включає у себе такі компоненти: когнітивно-креативний, мотиваційно-вольовий, діяльнісно-рефлексійний. Окреслено характеристику кожного з компонентів. Так, когнітивно-креативний виражається в гнучкості, оригінальності, швидкості й оперативності мислення, легкості асоціацій, творчій уяві, спеціальних здібностях); мотиваційно-вольовий виражає пізнавальну мотивацію особистості, її інтереси, орієнтацію на творчу активність; проявляється через якість уваги, ступінь самостійності, здатності особистості до саморегуляції та самоконтролю, вольового напруження, спрямованості на досягнення кінцевої мети творчої діяльності, вимогливості до результатів власної творчості; діяльнісно-рефлексійний виражає усвідомлені потреби в творчій діяльності; самостійність (самоосвіту), наполегливість; рівень самооцінки, що значною мірою пов'язаний із задоволеністю чи незадоволеністю людиною собою, своєю діяльністю, що виникають у результаті досягнення успіху або появи невдачі.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі автори вбачають у дослідження психолого-педагогічних умов, які сприятимуть розвитку творчого потенціалу особистості майбутнього психолога.

Ключові слова: творчість, потенціал, творчий потенціал, творчий потенціал особистості, творчий потенціал психолога, структурні компоненти, структурні компоненти творчого потенціалу психолога.

Постановка проблеми. Науково-технічна революція, зростання складності і масштабності завдань, які розв'язуються суспільством, потреба у нових кваліфікованих кадрах стимулюють дослідження творчості, виявлення її закономірностей, розробку методології і теорії творчості, методики підготовки творчих кадрів, обдарованих працівників у різних галузях, зокрема психологів, які будуть компетентними та готовими до розв'язання нових і складних проблем.

Варто звернути увагу на наявність мотивації до змін, творчої діяльності як основи творчого потен-

ціалу психолога. Фахівець повинен бути готовим до відмови від стереотипів, розвитку себе як творчої особистості, до інноваційної діяльності в умовах закладу вищої освіти. В процесі навчально-професійної підготовки майбутні психологи мають можливість для розвитку творчого потенціалу.

Розвиток творчого потенціалу особистості має розглядатися як цілісна система, що має за основу органічну єдність загального та індивідуального. Важливу роль у процесі актуалізації потенційних резервів особистості психолога відіграє необхідність створення соціокультурного розвивального

середовища, в якому особистість зможе самореалізувати свій творчий потенціал.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Психологічний зміст структурних компонентів творчого потенціалу особистості висвітлено в працях таких науковців: О. Варгатої, Е. Варламової, Л. Веретеннікової, І. Давидової, А. Коваленко, П. Кравчука, Т. Криво, Н. Кузьміної, І. Львової, С. Максименка, Н. Мартишиної, В. Моляко, Л. Овсянецької, О. Попель, В. Рибалки, С. Сисоєвої, Т. Титаренко, Т. Торгашиної, О. Туриніної, Г. Ялмурзіної та інших.

Мета статті – здійснити теоретичний аналіз наукових підходів щодо творчого потенціалу особистості та обґрунтувати психологічний зміст і структуру творчого потенціалу особистості психолога.

Виклад основного матеріалу. На підставі всебічного аналізу літературних джерел із філософії, психології, педагогіки, у яких висвітлювались різні аспекти творчого потенціалу, зроблено висновок, що, визначаючи творчий потенціал, науковці частіше за все розглядають його як якість, властивість, комплексну характеристику особистості, що має інтегративний, системоутворюючий характер; пов'язують це поняття з можливостями особистості у творчій самореалізації, творчими силами, з готовністю до творчої діяльності, творчою активністю, творчими здібностями, творчою унікальністю, потенційною креативністю.

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури, присвяченої проблемам творчого потенціалу, можна визначити основні структурні компоненти творчого потенціалу та їх домінуючі ознаки.

Творчий потенціал, творчі сили, творча активність, творчі здібності, творча обдарованість, творча унікальність, креативність – різні відтінки, що характеризують творчу особистість, а людина як індивід, особистість, індивідуальність характеризується різними потенціалами, серед яких провідну роль відведено творчому потенціалу. Він виступає в єдності своїх сторін: духовної, інтелектуальної, трудової.

Духовний потенціал – внутрішня психічна можливість розвитку особистості, внутрішня енергія, спрямована на творче самовідбиття й самоствердження [15].

Інтелектуальний потенціал – здібності, знання, навички та вміння як соціально-психологічні можливості особистості, що їх вона використовує для розробки й реалізації своїх творчих задумів.

Трудовий потенціал охоплює три компоненти:

1) Виробничо-кваліфікаційні якості – обсяг загальних і спеціальних знань, трудових навичок і вмінь працівника.

2) Психофізіологічні властивості – рівень здібностей, стан здоров'я, тип вищої нервової діяльності, працездатність, витривалість.

3) Особистісні якості – ставлення до праці, зміст потреб, інтересів, установок [6].

І. Львова виокремлює чотири групи особистісних якостей креативного суб'єкта, які становлять творчий потенціал особистості:

– світоглядні якості: активна життєва позиція, оптимізм, гармонійність, гуманність, відданість своїм ідеалам і принципам, високе почуття обов'язку, патріотизм, високий рівень розвитку естетичних почуттів, прагнення до процесу творчості, відкриттів, духовного зростання, самопізнання, самовираження тощо;

– ціннісні якості: доброзичливість, тактовність, щирість, працьовитість, милосердя, толерантність (терпимість до інших людей), критичність;

– інтелектуальні якості: далекоглядність (уміння прогнозувати події, вчинки, дії), допитливість, спостережливість, почуття гумору, гнучкість розуму (здатність до прийняття адекватних рішень, залежності від ситуації), варіативність мислення, незалежність і самостійність думки, високий рівень розвитку інтуїції, ерудованість, захопленість змістом діяльності, здатність до аналізу і синтезу, оригінальність, метафоричність мислення, ініціативність;

– вольові якості: цілеспрямованість, наполегливість, сміливість, вміння доводити розпочату справу до кінця, здатність до самоствердження, витримка, мужність і стійкість (здатність долати життєві поразки та негаразди), неабияка енергійність, впевненість у собі [11].

В. Моляко акцентує увагу на тому, що творчий потенціал – не суцільне автономне утворення, а складна підсистема, яка тісно переплітається з іншими структурними складниками психіки з її, умовно кажучи, елементами, що детермінують творчі процеси.

Автор до структурних ознак творчого потенціалу відносить задатки, схильності (виявляються в підвищеній чутливості, певній вибірковості, наданні переваг, динаміці психічних процесів); інтереси, їх спрямованість, частоту і систематичність прояву, домінування пізнавальних або інших інтересів; допитливість, прагнення до створення нового, пошук і вирішення проблем; швидкість у засвоєнні нової інформації, створення асоціативних масивів; схильність до постійних порівнянь, зіставлень, вироблення еталонів для подальшого відбору структур і функцій певного продукту; прояви загального інтелекту (творчого мислення), схоплювання, розуміння, швидке оцінювання і вибір шляхів розв'язання, адекватність дій; емоційну насиченість процесів, емоційне відношення, вплив відчуттів на суб'єктивне оцінювання, вибір, переваги та інше; інтуїтивізм (здатність до надшвидких оцінок, рішень, прогнозів); порівняно швидке оволодіння вміннями, нави-

чками, прийомами, технікою роботи; здатність до вироблення стратегій і тактик при вирішенні нових загальних і спеціальних завдань, проблем, пошуках рішень у складних умовах, нестандартних, екстремальних ситуаціях [10].

У результаті вивчення наукових джерел із педагогіки і психології виявлено різні підходи до визначення структури й домінуючих ознак творчого потенціалу особистості. Так, О. Турніна наголошує, що творчий потенціал поєднує в собі природне (об'єктивне) та соціальне (суб'єктивне), внутрішнє та зовнішнє, статичне та динамічне. Вона виокремлює такі складники його структури: інформаційна (інформація, обізнаність людини щодо розв'язування актуальної проблеми, знання); інструментальна (прийоми, методи, стратегії); мотивація, воля, впевненість людини в собі [14].

Т. Торгашина підкреслює, що творчий потенціал відображає як внутрішні (ставлення особистості до діяльності, що здійснюється), так і зовнішні (результативні) аспекти діяльності. Дослідниця виокремлює мотиваційно-особистісний (наявність потреб у творчій діяльності, що виявляється в мотивах, прагненнях, інтересах), інтелектуально-змістовний (наявність можливостей до перетворюючої діяльності, що виявляється у творчих здібностях, знаннях, уміннях, навичках), процесуально-діяльнісний (власне діяльність за ступенем самостійності, інтенсивності, продуктивності, організованості) компоненти [14].

Схожі підходи до визначення структурних компонентів творчого потенціалу презентують й інші дослідники:

1) О. Попель (пізнавальна мотивація людини, її інтереси, орієнтація на творчу активність); інтелектуальний (оригінальність, гнучкість, швидкість і оперативність мислення, легкість асоціацій, творча уява, спеціальні здібності); емоційний (емоційне налаштування на творчий процес, емоційний супровід творчості); вольовий (якість уваги, самостійність, здатність до саморегуляції, вольового напруження, спрямованість на досягнення кінцевої мети творчої діяльності, вимогливість до результатів власної творчості) [12];

2) дослідниця Л. Веретеннікова (мотиваційний, змістовний, процесуальний, емоційно-вольовий, рефлексивний компоненти) [4];

3) авторка Г. Ялмурзіна (мотиваційно-ціннісний, креативний, когнітивний, рефлексивно-ціннісний компоненти) [16];

4) науковець Т. Криво розглядає емоційно-мотиваційний, когнітивний, діяльнісний компоненти [8];

5) Н. Мартишина: ціннісний (визнання творчості як цінності, життєвої необхідності), когнітивний (знання про людину як суб'єкт творчості, креативність особистості), діяльнісний (творчі здібності, вміння творчої праці) компоненти [9].

На думку І. Давидової, компоненти творчого потенціалу бувають двох типів: дані від народження (приховані (резервні) можливості, актуалізовані (реалізовані) здібності до творчої діяльності) та набуті в процесі навчання (знання, вміння, навички) [5].

Узагальнення результатів аналізу психолого-педагогічних джерел дало змогу виокремити підходи науковців до визначення змісту, структури та домінуючих ознак творчого потенціалу особистості, конкретизувати основні структурні компоненти творчого потенціалу: когнітивно-креативний, мотиваційно-вольовий, діяльнісно-рефлексійний.

Когнітивно-креативний виражається в гнучкості, оригінальності, швидкості й оперативності мислення, легкості асоціацій, творчій уяві, спеціальних здібностях. Це й інтелектуальні якості: допитливість, ерудованість, логічність, обґрунтованість, аргументованість, здібності до аналізу й синтезу, здатність знаходити аналогії, використовувати різні форми доказів; схильність до експериментів, уміння ставити питання, бачити суперечності, формулювати проблеми і гіпотези, виконувати теоретичні і експериментальні дослідження, володіти способами розв'язування різних задач; володіння культурними нормами і традиціями; вміння самовизначатися в ситуаціях вибору; здатність позначити своє розуміння або нерозуміння з будь-яких виникаючих питань; уміння зрозуміти й оцінити іншу точку зору, вступити в змістовний діалог або суперечку; вміння зіставляти культурно-історичні аналоги зі своїми освітніми продуктами і результатами одногрупників, вичленити їх схожість і відмінності, перевизначити або доопрацювати власні освітні результати; здатність перетворювати здобуті знання в духовні і матеріальні форми, будувати на їх основі свою подальшу діяльність; емоційно-образні якості (наснага, натхненність, емоційний підйом у творчих ситуаціях; образність, асоціативність, уява, фантазія, мрійливість, романтичність, відчуття новизни, незвичайного, схильність до творчого сумніву, до емпатії, знакотворчості, символотворчості); ініціативність, винахідливість, кмітливість; своєрідність, неординарність, нестандартність, самобутність; здатність до генерації ідей, їх продукування як індивідуально, так і в комунікації з людьми, текстом, іншими об'єктами пізнання; володіння нетрадиційними евристичними процедурами; незалежність, схильність до ризику; наявність досвіду реалізації найбільш творчих здібностей у формі виконання і захисту творчих робіт тощо [1].

Мотиваційно-вольовий виражає пізнавальну мотивацію особистості, її інтереси, орієнтацію на творчу активність; проявляється через якість уваги, ступінь самостійності, здатності особистості до саморегуляції та самоконтролю, вольового

напруження, спрямованості на досягнення кінцевої мети творчої діяльності, вимогливості до результатів власної творчості), емоційний (характеризує емоційне налаштування на творчий процес, емоційний супровід творчості).

Мотиваційно-вольовий компонент включає навчально-пізнавальну мотивацію, мотивацію майбутньої професійної діяльності, мотивацію до творчості і саморозвитку. Це потреба в розвитку і реалізації особистісного потенціалу, усвідомлення своєї ролі і призначення; прагнення до вдосконалення професійно значущих якостей майбутнього фахівця, необхідних для успішного здійснення педагогічної діяльності і професійного зростання; потреба у самовихованні, самореалізації і саморозвитку; розуміння необхідності вивчення педагогічної теорії і практики, освоєння професійно-педагогічних дій щодо її проектування і здійснення [2].

Діяльнісно-рефлексійний – усвідомлення потреби у творчій діяльності; самостійність (самоосвіта), наполегливість. Також до складу цього компоненту автори відносять самооцінку. Рівень самооцінки значною мірою пов'язаний із задоволеністю чи незадоволеністю людиною собою, своєю діяльністю, що виникають у результаті досягнення успіху або появи невдачі. Поєднання життєвих успіхів і невдач, переважання одного над іншим поступово формують самооцінку особистості. Особливості самооцінки особистості виражаються в цілях і загальній спрямованості діяльності людини, оскільки в практичній діяльності вона, як правило, прагне до досягнення таких результатів, які узгоджуються з її самооцінкою, сприяють її зміцненню [13].

Рівень творчого потенціалу визначається шляхом сумування результатів всіх компонентів, розробленої нами структури творчого потенціалу майбутніх психологів.

Висновки. На підставі всебічного аналізу літературних джерел із філософії, психології, педагогіки, у яких висвітлювались різні аспекти творчого потенціалу, зроблено висновок, що, визначаючи творчий потенціал, науковці частіше за все розглядають його як якість, властивість, комплексну характеристику особистості, що має інтегративний, системоутворюючий характер; пов'язують це поняття з можливостями особистості у творчій самореалізації, творчими силами, готовністю до творчої діяльності, з творчою активністю, творчими здібностями, творчою унікальністю, потенційною креативністю.

Проаналізувавши науково-педагогічну літературу з цієї проблеми, авторами було обґрунтовано психологічний зміст творчого потенціалу особистості майбутнього психолога та розроблено власну структуру творчого потенціалу особистості психолога, яка включає у себе такі компоненти:

когнітивно-креативний, мотиваційно-вольовий, діяльнісно-рефлексійний.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі автори вбачають у дослідженні психолого-педагогічних умов, які сприятимуть розвитку творчого потенціалу особистості майбутнього психолога.

Література:

1. Варгата О.В. Завада І.А. Формування творчого потенціалу майбутнього психолога засобами інноваційних технологій у вищій школі // Збірник наукових праць Хмельницького ін-ту соц. технологій Ун-ту «Україна». Хмельницький : ХІСТ, 2017. № 14. С. 8–11.
2. Варгата О.В. Завада І.А. Психологічні особливості розвитку творчого потенціалу майбутніх психологів у психолого-педагогічній літературі // збірник наукових праць молодих вчених. Хмельницький : ХІСТ, 2018. № 2. С. 268–274.
3. Варламова Е.П. Психология творческой уникальности. М. : Ин-т психологии РАН, 2002. 256 с.
4. Веретенникова Л.К. Развитие творческого потенциала современного школьника // Вестник МГГУ им. М.А. Шолохова : Педагогика и психология. 2010. № 1. С. 15–24.
5. Давыдова И.В. Учебное сотрудничество студентов педвуза как условие развития их творческого потенциала / И.В. Давыдова // Известия РГПУ им. А.И. Герцена. 2009. Вып. № 109. С. 93–97.
6. Клименко В.В. Психология науковой творчости. К. : Аверс, 1998. 126 с.
7. Козак Л.В. Підготовка майбутніх викладачів дошкільної педагогіки і психології до інноваційної професійної діяльності : монографія. Київ. ун.- т. ім. Бориса Грінченка. К. : Едельвейс, 2014. 599 с.
8. Криво Т.М. Технология развития художественно-творческого потенциала студентов педвуза посредством проектной деятельности // Вестник Томского государственного педагогического университета. 2012. № 2. С. 121–125.
9. Мартишина Н.В. Ценностные характеристики творческого потенциала педагога // Вестник Рязанского государственного ун-та им. С.А. Есенина, 2012. Вып. 36. С. 61–69.
10. Моляко В.О. Психологічна теорія творчості // Обдарована дитина. 2004. № 6. С. 2–9.
11. Овсянецка Л.П. Творчий потенціал людини: соціально-психологічна парадигма // Соціальна психологія. 2004. № 2. С. 140–145.
12. Петровский А.В. Проблемы развития личности с позиций социальной психологии // Вопросы психологии. 1984. № 4. С. 15–29.
13. Сисоева С.О. Творчий розвиток фахівців в умовах магістратури : монографія / Нац. акад. пед.

- наук України, Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка. К. : Едельвейс, 2014. 399 с.
- 14.Ткач Р.В. Психологічні особливості творчої активності особистості. Запоріжжя : Вид-во ЗДІА, 1999. 24 с.
- 15.Устинова Н.В. Розвиток творчого потенціалу вчителя в системі післядипломної педагогічної освіти : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Центр. ін-т післядиплом. пед. освіти АПН України. К., 2006. 232 с.
- 16.Чаплигін О.К. Ритміка творчого акту як взаємодія діяльно-духовних рівнів творчого потенціалу людини // Наукові записки Харківського військового ун-ту. Серія «Соціальна філософія, педагогіка, психологія». X. : ХВУ, 2000. Вип. VIII. С. 56–60.

Varhata O. V., Kuleshova O. V., Mikheieva L. V. Structural components of the creative potential of personality of psychologist

The article highlights the psychological and pedagogical aspects of development of the creative potential of psychologist. The emphasis is put on scientific approaches to understanding the phenomenon of the creative potential of psychologist and structural components of the creative potential of psychologist. In the article the research analyses the essence and the correlation of the fundamental concepts of the investigation: creative potential, creative potential of personality, creative potential of psychologist, structural components, structural components of the creative potential of psychologist. The development of creative potential of the psychologist in high school it is one of the most actual problems in modern psychology and pedagogical.

Creativity potential as a scientific category author considered it from philosophical, psychological and pedagogical positions. The investigated category is analyzed from philosophical, pedagogical, psychological points of view, their common and different traits are defined. The article gives the basic approaches to the person's creative potential formation in the native and foreign investigations.

The analysis of scientific literature on the creative potential has allowed author to understand that creativity is a prerequisite for the creative process, on the one hand, and its result on the other. And if the person realizes in his life more resources than it has for a particular period of life, when it confronts a distant goal and directs the creative efforts on the implementation of their own dreams, it helps to the person to realize its creative potential.

The article focuses at the problem of the structural components of the creative potential of the future psychologist in high school. Psychological content and structural components of the of creative potential of personality of psychologist (cognitive-creative, motivational-volitional, activity – reflexive).

Prospects for further exploration in this direction should be aimed at developing the psychological and pedagogical conditions of the creative potential of psychologist.

Key words: *creative, potential, creative potential, creative potential of personality, creative potential of psychologist, structural components, structural components of the creative potential of psychologist.*